

T.C. BAŞBAKANLIK
YURTDIŞI TÜRKLER
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

ORSAM KAYNAK

NO.2 NİSAN 2016

ORSAM
ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES
مركز الشرق الأوسط للدراسات الاستراتيجية

ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA EKONOMİLERİNE GİRİŞ

Prof. Dr. Harun ÖZTÜRKLER

Harun Öztürkler; lisans ve yüksek lisans eğitimini Gazi Üniversitesi İktisat Bölümünde, doktora çalışmasını ise ABD'de The Amerikan University İktisat Bölümünde tamamlamıştır. Öztürkler halihazırda Kırıkkale Üniversitesi Ekonometri Bölümü Öğretim Üyesi ve ORSAM Ortadoğu ekonomileri danışmanı olarak görev yapmaktadır. Öztürkler'in akademik ilgi alanları makroekonometri, para teorisi ve politikası, işgücü ekonomisi, enerji ekonomisi ve Ortadoğu ekonomileridir.

Uluslararası ilişkilerin doğru değerlendirilmesi için politik ilişkiler yanında ülke ekonomilerinin, bölge ekonomilerinin ve küresel ekonominin genel özelliklerinin, işleyişlerinin ve birbirleri ile ilişkilerinin doğru bir biçimde öğrenilip, değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu testpitten yola çıkarak, bu çalışmanın amacı uluslararası ilişkiler öğrencilerini ve özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika (OKA)'yı çalışan öğrencileri bu ülkelerinin ekonomilerinin genel özellikleri konusunda bilgilendirmektir. Ülke ekonomilerinin yapı ve işleyişlerini ve birbirleri ile olan ilişkilerini anlamak için öncelikle temel ekonomik kavram ve büyüklüklerin doğru öğrenilip, kullanılması gerekmektedir. Bu amaçla çalışma öncelikle temel ekonomik kavramları tanıtmaktadır. Daha sonra, ortaya konulan kavramsal çerçeve ve seçilen makroekonomik büyüklükler temelinde bölge ekonomisinin ve bölgeyi oluşturan ülkelerin ekonomilerinin temel özellikleri kısaca tartışılmaktadır. Ayrıca, çalışmada mümkün olduğunca dünyanın geri kalan bölgeleri, ülkeleri ve ülke grupları ile karşılaştırmalı bir yaklaşım izlenerek ekonomik özelliklerin daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmaktadır. Çalışma bölge ve ülke ekonomilerinin sahip oldukları kaynakların ve karşı karşıya oldukları temel sorunların ve olası çözüm önerilerinin kısa bir değerlendirmesini de yapmaktadır. Böylece bu çalışma OKA ülkelerinin ekonomik kalkınma süreçlerinin ve buradan yola çıkarak 2010'lu yıllarda bölgede ortaya çıkan toplumsal, sosyal, politik ve ekonomik dönüşüm sürecinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1. Giriş

Uluslararası ilişkiler bilim dalı uygulamalı çalışmalar düzleminde yalnızca savaşın ve barışın sebepleri ve sonuçları ile ilgili değildir. Uluslararası ilişkilerin uygulamalı çalışma alanı giderek bölgesel ve küresel ekonomi, işgücü ve istihdam sorunları, enerji ve çevre gibi yerel, bölgesel ve küresel düzeydeki ekonomik, sosyal ve politik alanları kapsayacak şekilde genişledi. Bu olgudan yola çıkarak, bu çalışmanın temel amacı uluslararası ilişkiler öğrencilerini ve özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika (OKA)'yı çalışan öğrencileri bu ülkelerinin ekonomilerinin genel özellikleri konusunda bilgilendirmektir. Böylece, OKA ülkeleri üzerine çalışan öğrenciler uluslararası ilişkileri değerlendirirken geri plandaki en önemli faktörlerden biri olan ekonomik çerçeveyi de analizlerine katma olanağı bulacaklardır. Çalışma öncelikle temel ekonomik kavramları tanıtmaktadır. Daha sonra, bu kavramlardan ve temel makroekonomik büyüklüklerden yola çıkılarak bölge ve ülke ekonomilerinin temel özellikleri ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede çalışmada mümkün olduğunca dünyanın geri kalan bölgeleri, ülkeleri ve ülke grupları ile karşılaştırmalı bir yaklaşım izlenerek ekonomik özelliklerin daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmaktadır. Çalışmada, ayrıca, bölge ve ülke ekonomilerinin sahip oldukları kaynakların, karşı karşıya oldukları temel sorunların ve olası çözümlerinin bir değerlendirmesi de kapsamaktadır. Böylece bu çalışma OKA ülkelerinin ekonomik kalkınma süreçlerinin ve buradan yola çıkarak 2010'lu yıllarda bölgede ortaya çıkan toplumsal, sosyal, politik ve ekonomik dönüşüm sürecinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2. Temel Ekonomik Kavramlar

Çalışmanın bu alt bölümünde ekonomi nedir, ekonomiyi nasıl ölçeriz ve bir ekonominin genel özellikleri ile

neyi kastediyoruz sorularını yanıtlayarak OKA ekonomilerinin değerlendirilmesi için gerekli kavramsal çerçeveyi oluşturmayı amaçlıyoruz.

2.1. Ekonomi Nedir?

Bir ekonomi birkaç şekilde tanımlanabilir. Bir ekonomi dört temel süreci kapsar; i) üretim süreci, ii) ticaret süreci, iii) tüketim süreci ve iv) finansman süreci. Bu bağlamda bir ekonomi, bu dört süreç bakımından bir ülkenin, bölgenin ya da dünyanın durumu hakkında bilgi verir. Böylece, bir ekonomi, malların ve hizmetlerin üretildiği, satıldığı ve satın alındığı, tüketildiği ve finanse edildiği süreçlerin oluşturduğu bir sistemdir. Bu süreçler, tüketiciler, üreticiler, hükümet ve yabancılar gibi dört temel (ekonomik) karar biriminin kararları yoluyla işler. Bu kararlar *ne üretileceğini, nasıl üretileceğini* ve üretilen şeyin nasıl *bölüşüleceğini* belirler. Bu üç sorunun yanıtlarının bulunması, ekonomi biliminin temel uğraşı alanını oluşturmaktadır. Bu yanıtlar hem bir bilim olarak hem de toplumsal bir kurum olarak ekonomiyi tanımlamaktadır. Ekonomik karar vericiler bu üç soruyu yanıtlarken, toplumun sahip olduğu kıt kaynakların-emeğin, sermayenin, doğal kaynakların ve girişimcilik kapasitesinin- hangi mal ve hizmetlerin üretiminde hangi ölçülerde kullanılacağına ve üretilmiş mal ve hizmetlerin toplumu oluşturan bireyler ve toplumsal sınıflar arasında nasıl dağıtılacağına da karar vermiş olurlar.

Birbirleriyle ilişkili olmalarına karşın, bu üç sorunun her biri kendi içerisinde yanıtlanması gereken alt soruları içermektedir. İkinci soru olan, *nasıl üretilecek* sorusu teknik ve mühendislik bir soru olup, bu çerçevede bir yanıtı gerektirmektedir. Teknik ve mühendislik anlamında bir malın veya hizmetin üretim faktörlerinin hangi bileşeni ile üretileceği, üretim tekniği olarak adlandırılır ve birçok mal için birkaç üretim tekniği olduğu kabul edilir.

Bir ekonomi dört temel süreci kapsar; i) üretim süreci, ii) ticaret süreci, iii) tüketim süreci ve iv) finansman süreci.

Diğer taraftan *ne üretileceğine* ve *nasıl bölüşüleceğine* ilişkin soruların yanıtları, ülkenin ekonomik, sosyal ve politik sistemini tanımlamaktadır. Bu bağlamda sosyal, ekonomik ve politik sistemleri, kapitalist, sosyalist ve karma sistemler olarak üç gruba ayırabiliriz. Kapitalist bir sistemde ne üretileceği ve nasıl bölüşürüleceği sorularının yanıtları karar birimlerinin davranışsal karşılıklı ilişki içerisinde olduğu bir piyasa sürecinde ve tercihlerin “kolektif bir ağırlıklı ortalaması” biçiminde ortaya çıkar. Diğer yandan sosyalist bir sistemde merkezi bir karar süreci/merkezi planlama örgütü bu soruların yanıtlarını üretir. Karma bir sistemde ise, piyasa ve merkezi planlama örgütü birlikte var olur; merkezi planlama örgütü piyasadaki karar birimlerinin davranışlarını değiştirmek amacıyla piyasa sürecine pozitif ve negatif teşvikler sağlayarak müdahale eder.

2.2. Ekonomiyi Nasıl Ölçeriz?

Ekonomistler bir ekonominin büyüklüğünü o ekonominin mal ve hizmet üretebilme kapasitesi ile ölçerler. Bir ekonominin üretim kapasitesinin en iyi ölçüsü gayrisafi

yurtiçi hasıla (GSYH)’dır. GSYH belirli bir zaman diliminde bir ülkede üretilen nihai mal ve hizmetlerin cari fiyatlar ile parasal değerini ifade eder. Bu bağlamda GSYH bir ekonominin hem ekonomik performansı hem de onun üretim faktörlerinden ne kadar etkin biçimde yararlandığının iyi bir ölçüsüdür. Bu nedenle, biz GSYH’yı farklı ekonomilerin büyüklüklerini ve aynı zamanda etkinliklerini karşılaştırmak için kullanabiliriz. Öte yandan, GSYH kullanılarak bir ülkenin ekonomik performansının zaman içerisindeki gelişimini analiz ederken dikkatli olmak gerekir. GSYH’daki değişimlerin hem mal ve hizmet üretimlerindeki değişimleri hem de fiyatlardaki değişimleri içermesidir. Bu nedenle, bir ülkenin ekonomik performansının zaman içerisindeki gelişimini ölçerken ve bu gelişimi diğer ülkelerin ekonomilerinin gelişimi ile kıyaslarken fiyat değişimlerinin etkilerini elimine eden sabit fiyatlar ile GSYH’yı kullanmak gerekmektedir. Sabit fiyatlar ile GSYH belirli bir ülkede belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini belirlenen bir yılın (baz yılın) fiyatları cinsinden ifade eder. Sabit fiyatlar ile GSYH reel GSYH (RGSYH) olarak adlandırılır.

GSYH’nın nüfusa oranını ifade eden kişi başına GSYH ise bir ülkenin vatandaşlarının ortalama refahının ve ülkeler arasında göreceli refahın bir ölçüsü olarak kullanılır. Ancak kişi başına GSYH’nın yalnızca ortalama refahın bir ölçüsü olduğu ve gelir dağılımındaki bozuklukları yansıtmadığı akılda tutulmalıdır. Ayrıca ortalama refahtaki zaman içinde ortaya çıkan gelişmeleri analiz ederken, sabit fiyatlarla GSYH’nın nüfusa oranını ifade eden reel kişi başına GSYH’nın göz önüne alınması gerekmektedir. GSYH ve kişi başına GSYH’nın zaman içerisindeki gelişmeleri analiz edildiğinde ayrıca GSYH’yı oluşturan mal ve hizmetler ve niteliklerinde zaman içerisinde ortaya çıkan değişimler de göz önüne alınmalıdır. Ayrıca, GSYH’nın sadece pazar için üretilen,

Ekonomistler bir ekonominin büyüklüğünü o ekonominin mal ve hizmet üretebilme kapasitesi ile ölçerler.

yani fiyatlandırılan ve böylece ulusal hesaplar içerisinde yer alan mal ve hizmetleri kapsadığını, öz tüketim için üretilen mal ve hizmetleri kapsamadığı ve bu nedenle de toplumsal refahı eksik ölçtüğü de akılda tutulmalıdır.

2.3. Bir Ekonominin Genel Özellikleri ile Neyi Kastediyoruz?

Bir ekonominin genel özellikleri o ekonominin yapısal niteliğini ifade eder. Ekonomik yapının yukarıda da sözü edilen ekonomik sistemden farklı bir kavram olduğunu vurgulamalıyız.

Ekonomik sistem üretim faktörlerinin (özellikle sermaye faktörünün) sahipliğine ve üretilen çıktının toplumu oluşturan sosyal sınıflar arasındaki dağılımına ilişkin politik bir tercihi ifade eder. Diğer yandan, ekonomik yapı üretim ve dağıtımın nasıl organize edildiğine ilişkin daha pratik bir kalıbı ifade eder. Ekonomik yapıyı belirli makroekonomik kavramlar, tanımlamalar ve değişkenler kullanarak tartışmak olanaklıdır.

Ekonomistler belirli bir içeriğe sahip ekonomik faaliyet alanını bir *sektör* olarak tanımlar ve GSYH'nın yaratılmasında *alt sektörlerin* paylarını ekonomilerin yapılarının bir portresi olarak alırlar. Cameron *ekonomik yapıyı* ekonominin çeşitli sektörleri arasındaki, özellikle de birincil, ikincil ve üçüncül sektörler olarak tanımlanan sektörleri arasındaki ilişki kalıbı olarak tanımlamaktadır.¹ Birincil sektör, ürünlerin doğrudan doğadan elde edildiği ekonomik aktiviteleri içerir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık birincil sektörün alt sektörlerini oluşturur. İkincil sektör doğanın ürünlerinin işlendiği aktiviteleri içerir. İkincil sektörün iki temel alt sektörü imalat ve inşaat sektörleridir. Diğer yandan üçüncül sektör, yani hizmet sektörü, ev ve kişisel hizmetlerden ticari ve finansal hizmetlere ve hükümet hizmetlerine kadar çok çeşitli

faaliyetleri içerir. Alt sektörlerin istihdama katkıları ekonomistlerin ekonomik yapıyı tanımlarken kullandıkları bir başka makroekonomik ölçütü oluşturur. Alt sektörlerin GSYH'ya ve istihdama katkıları sektörel verimliliklerin değerlendirilmesine ve karşılaştırılmasına da olanak sağlar.

Bir ekonominin özelliklerini değerlendirirken kullanılan iki diğer önemli kavram işgücüne katılım ve işsizliktir. İşgücüne katılım hem ekonomik gelişmişliğin bir ölçütü olup hem de önemli bir sosyal ve demografik bir göstergedir. İşsizlik ise ekonominin performansının ve dolayısıyla en önemli kaynağı olan iş gücünden ne ölçüde yararlanabildiğinin temel göstergesidir. İşsizlik aynı zamanda sosyo-politik öneme sahip bir gösterge niteliğindedir.

Uluslararası ekonomik ilişkiler ve dünya ekonomisi ile entegrasyonun derecesi bir diğer önemli ekonomik yapı göstergesidir. Bir ekonominin dışa açıklığının temel göstergesi ihracat ve ithalatın toplamını ifade eden dış ticaret hacminin GSYH'ya oranıdır. İhracat, özellikle de sanayi ürünleri ihracatı, o ekonominin uluslararası nitelikte mal ve hizmet üretebilme kapasitesini göstermektedir. Ayrıca, sanayi sektörünün en önemli alt sektörü olan imalat sanayi ihracatı içerisinde yüksek teknoloji ürünleri ihracatının payı o ekonominin teknolojik gelişmişliğinin en önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilir. İthalat ise bir yandan ekonominin dışa bağımlılık derecesinin bir göstergesi iken, diğer yandan ekonominin uluslararası standartlarda mal ve hizmet kullanabilme/tüketebilme kapasitesinin bir göstergesidir. Bir ekonominin mal ve hizmetler bağlamında dış ekonomik ilişkilerinin temel göstergesi ise cari işlemler dengesidir. Cari işlemler dengesi mal ve hizmet ticareti, ücret, faiz, kira ve kardan oluşan faktör gelir ve giderleri ve tek yanlı transferleri içerir.

Ekonomistler belirli bir içeriğe sahip ekonomik faaliyet alanını bir sektör olarak tanımlar ve GSYH'nın yaratılmasında alt sektörlerin paylarını ekonomilerin yapılarının bir portresi olarak alırlar.

Ekonomik yapının ve ekonominin gelecek dönemlerdeki kapasitesinin, ekonomistlerin değimiyle, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilirliğinin en önemli göstergelerinden birisi GSYH'nın ne kadarının tasarruf edilerek, yatırımlara dönüştürüldüğüdür. Yatırımlar, fiziksel sermaye yatırımları ve insan sermayesi yatırımları olarak ikiye ayrılabilir. Fiziksel sermaye yatırımları ile ülkenin üretken fiziksel sermaye stokuna yapılan ilaveler kastedilmektedir. İnsan sermayesi yatırımları ise, eğitim, araştırma geliştirme (AR-GE) ve sağlık gibi ülkenin işgücünün üretkenliğinin artmasına katkı sağlayan yatırımlar kastedilmektedir. Yatırımların finansmanın iki kaynağı söz konusudur: Ulusal tasarruflar ve yabancı tasarruflar. Ulusal tasarruflar ise, hanhalklarının, firmaların ve hükümetin tasarruflarından oluşur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kişi başına gelirin düşük olması, yeteri kadar tasarruf edilmesini engellemektedir. Bu nedenle bu ekonomiler yabancı tasarruflara ihtiyaç duyarlar. Cari işlemler dengesi açıkları bir ekonominin ne ölçüde dış finansmana ihtiyaç duyduğunun, yani ne kadar dış tasarruf kullandığının bir göstergesidir. Ancak sağlanan dış finansmanın tamamının üretken yatırımlarda ve insan sermayesi yatırımlarında kullanılmadığını vurgulamamız gerekmektedir. Sözü edilen gelecekteki üretim kapasitesinin genişletilmesinin, yani ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinin ve sürdürülmesinin ulusal tasarruflar ile birlikte dış tasarrufların büyük ölçüde üretken yatırımlara ve insan sermayesi yatırımlarına dönüştürülebilmesine bağlı olduğunu aklımızda tutmalıyız. Öte yandan, tasarruflar hem iç hem de dış tasarruf olarak hem de zorunlu ve gönüllü tasarruflar olarak gruplandırılmaktadır. Bu çerçevede, hanhalkları ve firmaların ödedikleri gelir ve kurumlar vergileri zorunlu tasarruf olarak adlandırılmaktadır. Vergilerin, bir tasarruf biçimi olmaları yanında, bir diğer önemli özelliği, o ülke vatandaşlarının hükümetleri ile yaptıkları

toplumsal hizmet sözleşmesinin önemli bir unsuru olmasıdır. Bu bağlamda vergiler, demokratik ülkelerde vatandaşların hükümete hizmetleri karşılığı ödedikleri bedeli ifade eder. Yani vergiler, vatandaşlar için hükümeti denetlemenin finansal zeminini oluşturur. Ancak, vergilendirme derecesi ve biçimleri yalnızca bir ekonomik yapı özelliği değildir. Vergi, hükümet hizmetleri ve demokratikleşme düzeyi arasında var olan belirleme/belirlenme ilişkisi, birçok OKA ülkesi için olduğu gibi, önemli bir ekonomi-politik tartışma kaynağıdır.

Ekonomi politikaları, hükümetlerin gelir ve harcama araçlarını içeren *malîye* politikası, merkez bankalarının parasal büyüklükler, faiz ve döviz kurları gibi araçları içeren *para* politikası ve yine hükümetlerin üretim faktörlerinin fiyatları olan ücret, faiz, kira ve kar gelirlerine müdahale araçlarını içeren *gelirler* politikalarından oluşur. Ekonomi politikalarının başarısının ölçülmesinde kullanılan üç temel gösterge söz konusudur. Bu göstergelerden ilki, GSYH’da bir dönemden öteki döneme ortaya çıkan oransal değişmeyi ifade eden ekonomik büyüme oranıdır. İkinci önemli gösterge, ekonominin en önemli üretim faktörlerinden birisi olan işgücünün ne kadarına istihdam yaratabildiğini yansıtan işsizlik oranıdır. Üçüncü önemli gösterge ise, fiyatlar genel seviyesinde (tüketici ve yurtiçi üretici fiyatları genel seviyelerinde) bir dönemden öteki döneme ortaya çıkan oransal artışı ifade eden enflasyon oranıdır. Öte yandan, enflasyon yalnızca hükümetin ve merkez bankasının ekonomi politikalarının performanslarının bir göstergesi değildir. Enflasyon, aynı zamanda, gelir dağılımı ve özellikle düşük gelirli gurupların satın alma güçleri üzerindeki olumsuz etkisi nedeni ile önemli bir sosyo-ekonomik göstergedir.

Bir ülkenin nüfusunun büyüklüğü, doğum ve ölüm oranları tarafından belirlenen nüfus artış hızı ve nüfusun yaş yapısı, bir ülke ekonomisinin yapısını, kaynak

Vergi, hükümet hizmetleri ve demokratikleşme düzeyi arasında var olan belirleme/belirlenme ilişkisi, birçok OKA ülkesi için olduğu gibi, önemli bir ekonomi-politik tartışma kaynağıdır.

zenginliğini ve en önemli sosyo-ekonomik ve politik sorunlardan biri olan işsizliğin düzeyini ve niteliğini belirleyen demografik özelliklerdir. Bu demografik özellikler hükümetlerin eğitim ve sağlık gibi temel insan sermayesi politika tercihlerini doğrudan belirler. Bir ülkenin demografik özellikleri, ayrıca, tasarruf oranını, dolayısıyla sermaye birikimini, özellikle de kişi başına sermaye birikimini ve böylece kişi başına üretkenliğini doğrudan etkileyerek, o ülkenin ekonomik kalkınma performansı ve patikasını belirler.

Günümüzdeki ekonomilerin üretim ve tüketim yapıları enerji kaynaklarına sahip olmayı oldukça önemli kılmaktadır. Özellikle petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının sahipliği ekonomik yapıyı doğrudan belirlemekte ve o ülkenin ekonomik gelişmişlik ve refah düzeyi üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, aşağıda da tartışılacağı gibi, enerji kaynakları sahipliği tek başına ne ekonomik gelişmişliği ne de ülke insanlarının refahını garanti etmemektedir.

3. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomilerinin Genel Özellikleri²

Çalışmanın bu alt bölümünde bir önceki bölümde ortaya konan kavramsal çerçeve içerisinde OKA ekonomilerinin genel özelliklerinin kısa bir değerlendirmesini yapıyoruz. Bu değerlendirmede OKA ülkeleri hem bir grup olarak hem de tekil olarak ele alınmaktadır. Bunun yanında, karşılaştırma olanağı vermesi için her bir ülkeye ait büyüklüğün hem dünya ekonomisi hem de OKA içerisindeki göreceli payları da verilmektedir. Ayrıca, OKA'nın bir grup olarak dünyadaki yeri ve Avrupa Birliği (AB) ile kıyaslaması da yapılmaktadır. Son olarak OKA içerisinde bir alt grup olarak Arap Dünyası da bu çerçevede değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bir ekonominin büyüklüğünü GSYH ile ölçüyoruz. Bu çerçevede, Tablo 1 GSYH cinsinden OKA ekonomilerinin büyüklüğünü yansıtmaktadır. Ekonomik büyüklük bağlamında değerlendirildiğinde OKA'nın dünya ekonomisi içerisindeki payının sahip olduğu coğrafi alan, nüfus büyüklüğü ve en önemli petrol ve doğal gaz başta olmak üzere doğal kaynaklar temelli potansiyelini yansıtmayan bir düzeyde (%4.48) olduğunu görüyoruz. Örneğin, AB ve OKA'nın nüfus payları (%7.05 ve %5.69) birbirlerine yakındır. AB'nin dünya petrol ve doğal gaz rezervleri içerisindeki payı %1'den az, OKA'nın payları %47.2 ve %58.7'dir. Buna karşın, AB'nin dünya ekonomisindeki payı, OKA'nın payının 5 katından daha çoktur. OKA içerisinde en önemli ekonomik büyüklüğe sahip ülke beşte birden daha yüksek bir pay ile Suudi Arabistan'dır. %10'dan daha büyük paya sahip iki ülke ise İran ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)'dir. Dünyada en çok doğal gaz rezervlerine ve 4. en büyük petrol rezervlerine sahip olan İran, birçok diğer değerli maden bakımından da zengin rezervlere sahip olup, ayrıca, dünyanın tarımsal ürün zenginliği açısından önde gelen ülkelerinden birisidir. İran'ın bu ekonomik kaynak zenginliği ile örtüşmeyen bir ekonomik büyüklüğe sahip olmasında, komşusu Irak ile 1980-1988 yıllarında 8 yıl süren bir savaş vermesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğünde 35 yıl süren ve ekonominin reel ve finansal sektörlerinin hemen hemen tamamını kapsayan ambargoların büyük payı vardır. Benzer biçimde Mısır'da enerji kaynakları ve turizm olanakları İsrail'den fazladır. Ayrıca Mısır'ın nüfusu da İsrail'in nüfusundan 10 kat daha çoktur, ancak Mısır, İsrail'den daha düşük bir ekonomik büyüklüğe sahiptir.

AB'nin dünya ekonomisindeki payı, OKA'nın payının 5 katından daha çoktur.

Tablo 1: Ekonominin Büyüklüğü

Bölge- Ülke	GSYH (Cari Milyar \$, 2014)	Dünya GSYH'sı İçindeki Payı	OKA Ülkeleri İçindeki Payı
Dünya	77869	-	-
Avrupa Birliği	18461	23,71	-
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	3491	4,48	-
Arap Dünyası	2856	3,67	-
Türkiye	800	1,03	-
Cezayir	214	0,27	6,13
Bahreyn	34	0,04	0,97
Mısır	287	0,37	8,21
İran	415	0,53	11,90
Irak	221	0,28	6,32
İsrail	304	0,39	8,71
Ürdün	36	0,05	1,03
Kuveyt	176*	0,23*	4,94*
Lübnan	46	0,06	1,31
Libya	41	0,05	1,18
Fas	107	0,14	3,06
Umman	82	0,11	2,34
Katar	212	0,27	6,07
Suudi Arabistan	746	0,96	21,37
Suriye	VY	VY	VY
Malta	10*	0,01*	0,27*
Tunus	47*	0,06*	1,32*
Birleşik Arap Emirlikleri	402	0,52	11,50
Batı Şeria ve Gazze	13	0,02	0,36
Yemen	36	0,05*	1,01*

(*) 2013, VY: Veri Yok

Tablo 2 kişi başına GSYH'dan yola çıkarak göreceli bir refah karşılaştırılması yapmak amacıyla hazırlanmıştır. Dünyada ortalama kişi başına gelir yaklaşık olarak 11 bin dolardır. Bu rakam, AB'de dünya ortalamasının 3 katından fazlayken, OKA'da dünya ortalamasının %80'ninden azdır. Petrol ve doğal gaz zengini dışında kalan ülkelerde kişi başına gelir dünya ortalamasının önemli ölçüde gerisindedir. Petrol ve doğal gaz zengini olmasına karşın dünya ortalamasının kayda değer biçimde altında kişi başına gelire sahip iki ülke, İran ve Irak bu durumun bir istisnasını oluşturmaktadırlar. Yukarıda da vurgulandığı gibi, bunda iki ülkenin birbirleri ile uzun yıllar savaşmış ve uluslararası yaptırımlara maruz kalmış olmasının ve böylece ekonomik kalkınma ve sanayileşme için kullanılabilecek kaynaklarını savaşın finansmanında ve ambargoların geniş halk kitlelerinin refahlarında yarattığı tahripleri azaltmak için kullanılmak zorunda kalmalarının payı yüksektir. İsrail ise, hem oluşturduğu ileri teknoloji ürünü üretebilme kapasitesine sahip sanayisi hem de ABD başta olmak üzere, diğer ülkelerden sağladığı dış yardımların etkisi ile AB ortalamasının dahi üstünde bir kişi başına gelire sahiptir.

Dünyada ortalama kişi başına gelir yaklaşık olarak 11 bin dolardır. Bu rakam, AB'de dünya ortalamasının 3 katından fazlayken, OKA'da dünya ortalamasının % 80'inden azdır.

Tablo 2: Vatandaşların Göreceli Refahı

Bölge - Ülke	Kişi Başı GSYH (Cari \$, 2014)
Dünya	10,804
Avrupa Birliği	36,318
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	8,519
Arap Dünyası	7,574
Türkiye	10,543
Cezayir	5,361
Bahreyn	25,198
Mısır	3,436
İran	5,293
Irak	6,433
İsrail	37,032
Ürdün	5,423
Kuveyt	52,196*
Lübnan	10,139
Libya	6,575
Fas	3,140
Umman	20,832
Katar	93,397
Suudi Arabistan	25,409
Suriye	VY
Malta	22,776*
Tunus	4,317*
Birleşik Arap Emirlikleri	42,522
Batı Şeria ve Gazze	2,966
Yemen	1,473*

(*) 2013, VY: Veri Yok

Yukarıda da belirtildiği gibi, alt sektörlerin GSYH'ya ve istihdama katkıları hem ekonomik yapının hem de iş-gücünün ortalama sektörel verimliliklerinin önemli göstergeleridir. Alt sektörlerin GSYH içerisindeki payları aynı zamanda bir ekonomik gelişmişlik göstergesidir; buna göre ekonomik gelişme düzeyi arttıkça tarım sektörünün payı hızla azalırken, hizmet sektörünün payı artmaktadır. Gelişmesinin sanayileşmeyi takip etmesi nedeniyle, hizmet sektörü türev sektör olarak adlandırılmaktadır. Tablo 3a ve 3b sırasıyla alt sektörlerin GSYH ve istihdam içerisindeki paylarını yansıtmaktadır. OKA ülkelerinde enerji sektörünün sanayi sektörü içerisinde sayılması uluslararası karşılaştırmaları olanaksız kıldığı için, Tablo 3a'da imalat sanayinin GSYH içerisindeki payları da verilmektedir. Tablo 3a'dan da görülebileceği gibi, OKA'da tarım sektörünün GSYH içerisindeki payı dünya ortalamasının 2 katından, AB ortalamasının ise 4 katından daha fazladır. Hizmet sektörünün GSYH içerisindeki payı dünya ve AB'de %80'in üzerinde iken, OKA'da %50'nin altındadır. İmalat sanayinin GSYH içerisindeki payı önemli bir sanayileşme düzeyi göstergesidir. Bu gösterge bağlamında bakıldığında sanayileşme düzeyinin OKA'da dünya ve AB'nin önemli ölçüde gerisinde olduğu gözlenmektedir. Tablo 3b'den izlenebileceği gibi, alt sektörlerin istihdama katkıları bağlamında OKA dünya ortalamalarına yakın büyüklüklere sahipken, AB'den dikkat çekici biçimde ayrılmaktadır. OKA içerisinde tekil ülkeler bazında ise tarımsal üretime uygun topraklarının büyüklükleri, tarımsal sanayinin gelişmişliği ve enerji kaynakları rezervlerine sahip olma özelliklerine göre büyük farklılıklar gözlenmektedir.

Sanayileşme düzeyinin OKA'da dünya ve AB'nin önemli ölçüde gerisinde olduğu gözlenmektedir.

Tablo 3a: Alt Sektörlerin GSYH İçindeki Payı (% , 2014)

Bölge - Ülke	Tarım	Sanayi	İmalat	Hizmetler
Dünya	3,08*	26,42*	15,78*	70,49*
Avrupa Birliği	1,52	23,75	14,73	74,73
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	6,37**	50,78**	11,07**	42,85**
Arap Dünyası	5,75*	51,54*	10,73*	42,71*
Türkiye	8,03	27,08	17,77	64,89
Cezayir	10,01	47,06	VY	42,93
Bahreyn	VY	VY	VY	VY
Mısır	14,48	39,95	16,44	45,57
İran	10,22**	44,47**	10,55**	45,31**
Irak	VY	VY	VY	VY
İsrail	VY	VY	VY	VY
Ürdün	3,78	29,79	19,02	66,43
Kuveyt	0,32*	67,19*	6,21*	32,49*
Lübnan	5,54	24,79	14,06	69,67
Libya	1,86**	78,20**	4,49**	19,94**
Fas	16,02	28,05	15,28	55,94
Umman	1,29*	68,61*	10,87*	30,10*
Katar	VY	VY	VY	VY
Suudi Arabistan	1,92	56,93	10,86	41,15
Suriye	17,94**	32,97**	VY	49,09**
Malta	1,92**	32,70**	13,41**	65,38**
Tunus	8,61*	29,98*	16,97*	61,41*
Birleşik Arap Emirlikleri	0,66*	59,02*	8,53*	40,33*
Batı Şeria ve Gazze	4,83*	23,57*	14,89*	71,60*
Yemen	10,15**	49,25**	7,76**	40,61**

(*) 2013, (**) Diğerleri, VY: Veri Yok

**Tablo 3b: Toplam İstihdam İçinde Alt Sektörlerin Payları
(%, 2012)**

Bölge - Ülke	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Dünya	30,51**	24,20**	45,08**
Avrupa Birliği	5,09	25,01	69,64
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	21,34***	26,07***	52,44***
Arap Dünyası	22,19***	24,45***	53,24***
Türkiye	23,60	26,00	50,40
Cezayir	10,80*	30,90*	58,40*
Bahreyn	1,10**	35,30**	62,40**
Mısır	29,20*	23,50*	47,10*
İran	21,20***	32,20***	46,50***
Irak	23,40***	18,20***	58,30***
İsrail	1,70***	21,50***	77,10***
Ürdün	2,00	17,50	80,50
Kuveyt	2,70***	20,60***	76,00***
Lübnan	6,30***	21,00***	72,60***
Libya	VY	VY	VY
Fas	39,20	21,40	39,30
Umman	5,20**	36,90**	57,90**
Katar	1,40	51,90	46,80
Suudi Arabistan	4,70	24,70	70,70
Suriye	14,30*	32,70**	53,00**
Malta	1,00	22,10	76,40
Tunus	16,20*	33,50*	49,60*
Birleşik Arap Emirlikleri	3,80***	23,10***	73,10***
Batı Şeria ve Gazze	11,50	26,30	62,20
Yemen	24,70**	18,80**	56,20**

(*) 2011, (**) 2010, (***) Diğerleri, VY: Veri Yok

Yukarıda da söz ettiğimiz gibi, işgücüne katılım hem ekonomik gelişmişliğin bir ölçütü olup hem de önemli bir sosyal ve demografik bir göstergedir. İşgücüne katılım ve yatırımlar tarafından belirlenen iş yaratma kapasitesi birlikte işsizlik oranını belirler; iş yaratma kapasitesi veri iken işgücüne katılım oranındaki artış işsizliği artırır, tersi durumda ise azaltır. Öte yandan ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi arttıkça, özellikle kadınların işgücüne katılma oranı arttığından işgücüne katılım oranı artar. Tablo 4 işgücüne katılım oranlarını ve işsizlik oranını birlikte yansıtmaktadır. Tablodan da görülebileceği gibi, dünyada ve AB’de işgücüne katılım oranı yaklaşık olarak %70’dir. Buna karşın, özellikle kadın işgücüne katılım oranının oldukça düşük olması nedeniyle OKA’da işgücüne katılım oranı %50 civarındadır. Buna karşın OKA’da işsizlik oranı dünya ortalamasının yaklaşık iki katıdır. Ayrıca, Irak, Libya, Tunus, Filistin ve Yemen’de işsizlik oranı OKA ortalamasının oldukça üstündedir. Yapılan tahminler yalnızca Arap Dünyası’nda genç işsiz sayısının 2020’de 50 milyonu bulacağına işaret etmektedir. Bu verilerden yola çıkarak, OKA’da en önemli sosyo-ekonomik ve politik sorunun işsizlik olduğunu ileri sürebiliriz. Üstelik kalkınma yönünde atılacak her adım, bir yandan işsizliği azaltırken, öte yandan işgücüne katılım oranını, özellikle de kadınların işgücüne katılım oranını artırarak çözümü zorlaştıracaktır. Özellikle genç işsizlik oranının yüksekliği, bu ülkelerde mevcut eğitim sisteminin işgücü piyasasının gerektirdiği nitelikte işgücü yetiştiremediğine işaret etmektedir. Ayrıca, işsizlik oranının yüksekliği, ekonominin kendileri için iş yaratma kapasitesinde olmadığı algısı yaratarak, genç nüfusun insan sermayelerini geliştirmek için daha az zaman ve kaynak ayırmalarına neden olmaktadır. OKA’da işsizlik sorunun çözümü, bölge ülkeleri arasında işbirliği ve koordinasyon ile hazırlanacak, demografik yapıyı dönüştüren ve istihdam yaratan bir uzun dönem ekonomik kalkınma ve büyüme programının yürürlüğe konması ile mümkündür.

Tablo 4: İşgücüne Katılım ve İşsizlik

Bölge - Ülke	İşgücüne Katılım Oranı (15-64 yaş arası toplam nüfusun %'si, 2014)	İşsizlik Oranı (Toplam İşgücünün %'si, 2015)
Dünya	68,70	8,00
Avrupa Birliği	72,40	9,50
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	52,00	10,50**
Arap Dünyası	53,00	11,50*
Türkiye	53,50	10,40
Cezayir	46,50	11,00
Bahreyn	71,80	4,10
Mısır	52,90	12,80
İran	47,50	10,50
Irak	44,20	16,00
İsrail	71,00	5,60
Ürdün	43,90	13,00
Kuveyt	70,40	3,00
Lübnan	51,90	7,90***
Libya	55,40	30,00
Fas	52,70	9,40
Umman	68,50	15,00
Katar	87,20	0,40
Suudi Arabistan	56,90	11,40
Suriye	45,80	57,70
Malta	63,70	5,40
Tunus	51,30	15,40
Birleşik Arap Emirlikleri	80,80	2,40
Batı Şeria ve Gazze	43,10	25,0
Yemen	50,70	27,00

(*)2014 (**)2015 (***) Diğerleri VY: Veri Yok

İhracat ve ithalatın toplamından oluşan dış ticaret hacminin GSYH'ya oranı, küresel ekonomi ile bütünleşmenin ve bu bağlamda ekonominin açıklık derecesinin göstergesidir. Öte yandan, ileri teknoloji ihracatı ülkenin sanayileşme ve teknolojik gelişmişliğinin temel göstergesidir. Cari işlemler dengesi ise, bir yandan ülkenin dış ekonomik ilişkilerindeki performansının bir göstergesi olup, diğer yandan ulusal yatırımlar ile tasarruf arasındaki farkı ifade eden ulusal tasarruf açığının bir yansımasıdır. Tablo 5a ithalat ve ihracatın GSYH içerisindeki paylarını yansıtmaktadır. Tablodan, öncelikle dünyada üretilen mal ve hizmetlerin ortalama olarak %60'ının dış ticarete konu olduğunu gözlemlemekteyiz. Öte yandan bu oranın AB için %75'den çok olduğu görülmektedir. OKA ülkelerinin birçoğunun GSYH'larının ve ihracat gelirlerinin tamamına yakının enerji kaynakları ihracatından oluşması nedeniyle dışa açıklık derecesi %90'ı aşmaktadır. Dikkat edilirse, enerji kaynakları rezervleri sahipliği azaldıkça dışa açıklık derecesi de azalmaktadır. Tablo 5b'den de görülebileceği gibi, ileri teknoloji ürünlerinin imalat sanayi ihracatı içerisindeki payına ilişkin

olarak OKA için veri mevcut değildir. Ancak verinin mevcut olduğu ülkelerde bu oranın dünya ortalaması ve AB ortalamasının oldukça gerisinde olduğunu gözlemliyoruz. Buradan yola çıkarak, bu ülkelerde teknolojik gelişmişlik düzeyinin oldukça düşük olduğunu ileri sürebiliriz. Bu durumun tek istisnası ise İsrail'dir. Klasik ve modern büyüme kuramları, işgücü verimliğindeki ve dolayısıyla kişi başına gelirdeki artışın sürekli olması için teknolojik gelişmenin sürekli olmasında işaret etmektedir. Ancak yüksek teknolojik gelişme yüksek işgücü verimliliğini, yüksek kişi başına geliri, yüksek tasarrufları ve böylece yüksek yatırımları olanaklı kılmaktadır. İstihdam yaratan artan yatırım düzeyinin bir zorunluluk olduğu OKA'da, eğitim sistemindeki reform aynı zamanda ileri teknoloji üretecek işgücünün yetiştirilmesini olanaklı kılacak şekilde tasarlanması gerekmektedir. Tablo 5c'den de görülebileceği gibi, cari işlemler dengesine ilişkin olarak OKA için veri mevcut değildir. Öte yandan, tablodan enerji kaynakları ihracatçısı OKA ülkelerinin pozitif cari işlemler dengelerine sahip olduklarını, diğer ülkelerin ise negatif dengelere sahip olduğunu gözlemlemiyoruz. Pozitif bir cari işlemler hesabı, bu ülkelerin tasarruf ihraç ettikleri anlamına gelmektedir. Son iki yılda petrol fiyatlarının 150 dolar/varil düzeyinden 40 dolar/varil düzeyinin altına düşmesi ve bu düzeyin yakın gelecekte süreceğine yönelik öngörülerden yola çıkılarak, bu tasarruf fazlasının da sürdürülemeyeceği söylenebilir. Öte yandan, her koşulda tasarruf fazlası olan bölge ülkelerinin bu fazlaları tasarruf açığı olan bölge ülkelerinde altyapı ve üretken yatırımlara dönüştürmelerinin hem bölgenin hem de kendilerinin uzun dönem kalkınma ve büyümelerine katkı sağlayacağı vurgulanmalıdır.

İhracat ve
ithalatın
toplamından
oluşan dış ticaret
hacminin
GSYH'ya
oranı, küresel
ekonomi ile
bütünleşmenin
ve bu bağlamda
ekonominin
açıklık
derecesinin
göstergesidir.

Tablo 5a: Mal ve Hizmet İthalat ve İhracatı (GSYH'nın %'si)

Bölge - Ülke	Mal ve Hizmet İhracatı (GSYH'nın %'si, 2014)	Mal ve Hizmet İthalatı (GSYH'nın %'si, 2014)
Dünya	29,79*	29,66*
Avrupa Birliği	40,07	37,74
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	48,48	45,57
Arap Dünyası	50,22	47,29
Türkiye	27,72	32,13
Cezayir	29,81	31,66
Bahreyn	74,30**	47,86**
Mısır	15,19	24,05
İran	VY	VY
Irak	40,77*	36,34*
İsrail	31,79	30,53
Ürdün	43,28	69,21
Kuveyt	71,56*	26,55*
Lübnan	57,50	69,36
Libya	33,50	64,42
Fas	34,55	46,56
Umman	63,59**	36,47**
Katar	75,62**	28,79**
Suudi Arabistan	47,51	34,22
Suriye	VY	VY
Malta	93,61***	88,90***
Tunus	46,99*	56,16*
Birleşik Arap Emirlikleri	99,47	86,13
Batı Şeria ve Gazze	18,00	60,95
Yemen	VY	VY

(*) 2013, (**) 2012, (***) Diğerleri, VY: Veri Yok

Tablo 5b: Yüksek Teknoloji İhracatı (İmalat Sanayi İhracatın %'si, 2013)

Bölge - Ülke	Yüksek Teknoloji İhracatı (İmalat Sanayi İhracatın %'si, 2013)
Dünya	17,05
Avrupa Birliği	14,33
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	VY
Arap Dünyası	VY
Türkiye	1,88
Cezayir	0,19
Bahreyn	0,15*
Mısır	0,52
İran	4,12*
Irak	VY
İsrail	15,61
Ürdün	1,60
Kuveyt	1,43
Lübnan	2,21
Libya	VY
Fas	6,55
Umman	3,41
Katar	0,13*
Suudi Arabistan	0,70
Suriye	1,34**
Malta	38,55
Tunus	4,94
Birleşik Arap Emirlikleri	VY
Batı Şeria ve Gazze	VY
Yemen	0,36

(*) 2011, (**) 2010, VY: Veri Yok

Tablo 5c: Cari İşlemler Dengesi

Cari İşlemler Dengesi (GSYH'nın %'si , 2014)	
Dünya	-
Avrupa Birliği	VY
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	VY
Arap Dünyası	VY
Türkiye	-5,75
Cezayir	0,41*
Bahreyn	7,78*
Mısır	-2,65**
İran	VY
Irak	13,55**
İsrail	2,37*
Ürdün	-10,00*
Kuveyt	39,69*
Lübnan	-24,76*
Libya	-0,17*
Fas	-7,55*
Umman	6,54*
Katar	25,89
Suudi Arabistan	10,88
Suriye	VY
Malta	3,10*
Tunus	-8,25*
Birleşik Arap Emirlikleri	VY
Batı Şeria ve Gazze	-11,31*
Yemen	-4,26*

(*) 2013 , (**) 2012, VY: Veri Yok

Yukarıda da belirtildiği gibi, bir ülkenin ekonomik kalkınmasının ve büyümesinin sürdürülebilirliği ve istihdam yaratma kapasitesi, GSYH'nın ne kadarının tasarruf edilerek yatırımlara dönüştürüldüğüne bağlıdır. Tablo 6 sabit sermaye yatırımlarının, tasarrufların ve doğrudan yatırımların GSYH içerisindeki paylarını yansıtmaktadır. Tablodan da görülebileceği gibi, dünyada ortalama olarak GSYH'nın beşte biri tasarruf edilmekte ve yatırılmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ise dünya GSYH'nın yaklaşık olarak %1.4'ü düzeyindedir. Tablodan tasarruf yatırım oranlarının AB'de dünya ortalamasına yakın olduğunu, ancak AB'nin dünya ortalamasının oldukça gerisinde bir doğrudan yabancı yatırım çektiğini gözlemlemekteyiz. Öte yandan büyük ölçüde bir sanayileşme ve iş yaratma sorunu olan OKA'nın yüksek oranlı bir tasarruf fazlası verdiği, yani tasarruflarını bölge dışında değerlendirdiği gözlemlenmektedir. Bu bölgenin ekonomik kalkınma sürecini hızlandırmak ve artan işsizlik sorununu çözmek için tasarruflarını yatırımlara dönüştürmesi bir zorunluktur. Özellikle enerji kaynağı sahibi olmayan ülkelerin tasarruf açıkları ve doğrudan yatırımların büyük ölçüde enerji sektörüne yönelik olduğu dikkate alındığında, tasarruf fazlası olan OKA ülkelerinin bu fazlalarını öncelikle açığı olan bölge ülkelerinde değerlendirilmelerinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik üretken yatırımlarda istihdam yaratma kapasitesi yüksek yatırım sektörlerinin seçimi işsizlik sorununun azaltılmasına da katkı sağlayacaktır. Ancak uzun dönem sürdürülebilir kalkınmanın teknoloji geliştirme ve insan sermayesine yatırımı bir zorunlu kıldığı ve yatırım planlamasının bu gerçeği dikkate almasının zorunlu olduğunu vurgulamalıyız.

Sanayileşme ve iş yaratma sorunu olan OKA'nın yüksek oranlı bir tasarruf fazlası verdiği, yani tasarruflarını bölge dışında değerlendirdiği gözlemlenmektedir.

Tablo 6: Gelecekteki Ekonomik Kapasite

Ülke-Bölge	Gayri safi Sabit sermaye oluşumu (GSYH'nın %'si, 2014)	Brüt Tasarruflar (GSYH'nın %'si, 2013)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Net Girişler (GSYH'nın %'si, 2014)
Dünya	21,86**	22,78	1,41
Avrupa Birliği	19,20	20,51	0,41
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	23,25*	36,33*	1,63*
Arap Dünyası	24,08	38,11*	1,60*
Türkiye	20,11	13,16	1,57
Cezayir	33,15	45,29	0,80*
Bahreyn	19,25**	27,27*	3,01*
Mısır	13,27	13,04*	1,67
İran	VY	VY	0,62*
Irak	16,50**	23,29*	1,23*
İsrail	18,52	21,91	4,06*
Ürdün	27,20	17,42	5,35*
Kuveyt	VY	56,33	0,82*
Lübnan	31,17	20,46	6,83*
Libya	VY	VY	1,07*
Fas	29,86	26,59	3,23*
Umman	22,60**	24,82*	2,08*
Katar	38,12***	61,98*	0,49
Suudi Arabistan	24,30***	44,06	1,07
Suriye	VY	VY	VY
Malta	14,34***	12,09**	6,07*
Tunus	20,24*	12,98	2,25*
Birleşik Arap Emirlikleri	22,39	VY	2,61*
Batı Şeria ve Gazze	21,34	11,38	1,42*
Yemen	VY	VY	-0,37*
	(*)2013 (**) 2012 (***) Diğerleri	(*)2012 (**) 2011	(*) 2013

VY: Veri Yok

Yukarıda da belirtildiği gibi, vergiler zorunlu tasarruflardır. Ancak vergiler aynı zaman demokratik ülkelerde vatandaşların hükümetleri ile yaptıkları kamu hizmetleri sözleşmesi çerçevesine aldıkları hizmetler karşılığında ödedikleri bedeldir. Tablo 7, ortalama vergi yükünü yansıtan vergilerin GSYH'ya oranını yansıtmaktadır. Bir grup olarak OKA için verinin mevcut olmamasına karşın, tekil ülkeler dikkate alındığında, zengin enerji kaynaklarına sahip ülkelerde GSYH ve ihracat gelirleri gibi, hükümet gelirlerinin de büyük ölçüde enerji kaynakları ihracatından oluşması nedeniyle vergi yükleri oldukça küçüktür ve bu durum otoriter rejimlerin oluşması ve varlıklarını sürdürmesinde yardımcı olan ekonomi-politik bir durumu yansıtmaktadır.

Tablo 7: Vergi Yüğü

Vergi Gelirleri (GSYH'nın %'si, 2012)	
Dünya	14,29
Avrupa Birliğı	18,83
Ortadoğı ve Kuzey Afrika	VY
Arap Dünyası	VY
Türkiye	20,38
Cezayir	37,36*
Bahreyn	1,10*
Mısır	13,16
İran	8,45***
Irak	VY
İsrail	22,13
Ürdün	15,26
Kuveyt	0,72
Lübnan	15,48
Libya	VY
Fas	24,49
Umman	2,61
Katar	14,65**
Suudi Arabistan	VY
Suriye	14,19***
Malta	27,02
Tunus	21,04
Birleşik Arap Emirlikleri	0,37
Batı Şeria ve Gazze	5,13***
Yemen	VY

(*) 2011 , (**) 2010, (***) Diğerleri, VY: Veri Yok

Enflasyon hükümetlerin maliye ve gelirler politikalarının ve merkez bankalarının para politikalarının performansının bir göstergesidir. Tablo 8 enflasyon oranlarını yansıtmak amacıyla düzenlenmiştir. Tablo 8’den görülebileceği gibi, ortalama olarak OKA enflasyon oranı dünya enflasyon oranına yakın olmakla birlikte, Mısır, İran, Suriye ve Yemen’de oldukça yüksek oranlarda seyretmektedir.

Tablo 8: Enflasyon

Ülke - Bölge	Enflasyon, Tüketici Fiyatları (% , 2015)
Dünya	3,80
Avrupa Birliği	0,10
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	2,67*
Arap Dünyası	2,77*
Türkiye	7,50
Cezayir	5,10
Bahreyn	2,00
Mısır	10,40
İran	15,30
Irak	1,80
İsrail	-0,60
Ürdün	-0,70
Kuveyt	3,40
Lübnan	-3,50
Libya	12,10
Fas	1,70
Umman	0,30
Katar	1,60
Suudi Arabistan	2,30
Suriye	33,60
Malta	1,20
Tunus	4,70
Birleşik Arap Emirlikleri	3,70
Batı Şeria ve Gazze	1,73*
Yemen	130,00

(*) 2014

Tablo 9a ve 9b en önemli ekonomik-demografik yapı özelliklerinden biri olan nüfusa ilişkin büyüklükleri yansıtmaktadır. Tablolardan görülebileceği gibi, OKA ülkeleri dünya ortalaması ve AB ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça yüksek doğum oranlarına ve dolayısıyla nüfus artış oranlarına sahiptirler. Bu durum, işgücüne katılımın oldukça düşük olmasına karşın, hükümetlerin iş yaratma potansiyelleri ve eğitim ve sağlık bütçeleri üzerinde büyük bir baskı oluşturmakta ve böylece bu ülkelerde insan sermayesi birikiminin düşük olmasına ve işsizlik oranlarının oldukça yüksek olmasına neden olmaktadır.

Tablo 9a: Nüfus (Milyon, 2015)

Bölge - Ülke	Nüfus (Milyon)	Dünya Nüfusundaki Payı	OKA Ülkeleri İçerisindeki Payı
Dünya	7256	-	-
Avrupa Birliği	513	7,05	-
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	410	5,69	-
Arap Dünyası	377	5,23	-
Türkiye	79	1,05	-
Cezayir	39	0,55	9,74
Bahreyn	1	0,02	0,33
Mısır	88	1,16	20,35
İran	81	1,09	19,15
Irak	33	0,48	8,36
İsrail	8	0,11	2,00
Ürdün	8	0,09	1,61
Kuveyt	3	0,05	0,85
Lübnan	6	0,06	1,10
Libya	6	0,09	1,53
Fas	33	0,46	8,17
Umman	4	0,05	0,96
Katar	2	0,03	0,55
Suudi Arabistan	29	0,41	7,17
Suriye	17	0,32	5,69
Malta	0	0,01	0,10
Tunus	11	0,15	2,68
Birleşik Arap Emirlikleri	9	0,13	2,30
Batı Şeria ve Gazze	4	0,06	1,05
Yemen	26	0,35	6,09

Tablo 9b: Doğum Oranı ve Nüfus Artış Oranı (Milyon, 2015)

Ülke - Bölge	Doğum Oranı, Ham (1000 kişı başına, 2015)	Nüfus Artış Oranı (Yıllık %, 2015)
Dünya	18,60	1,08
Avrupa Birliğı	10,20	0,25
Ortadoğı ve Kuzey Afrika	23**	1,80*
Arap Dünyası	26**	1,97*
Türkiye	16,33	1,26
Cezayir	23,67	1,84
Bahreyn	13,66	2,41
Mısır	22,90	1,79
İran	17,99	1,20
Irak	31,45	2,93
İsrail	18,48	1,56
Ürdün	25,37	0,83
Kuveyt	19,91	1,62
Lübnan	14,59	0,86
Libya	18,03	2,23
Fas	18,20	1,00
Umman	24,44	2,07
Katar	9,84	3,07
Suudi Arabistan	18,51	1,46
Suriye	22,17	-0,16
Malta	10,18	0,31
Tunus	16,64	0,89
Birleşik Arap Emirlikleri	15,43	2,58
Batı Şeria ve Gazze	31,11	2,81
Yemen	29,98	2,47

(*)2014, (**)2013

Tablo 10a, 10b, 11a ve 11b petrol ve doğal gaz rezervleri ve üretimleri ile ilgili verileri yansıtmak üzere hazırlanmıştır. Tablolardan görüldüğü ve çok iyi bilindiği gibi OKA bu iki temel enerji kaynakları bağlamında dünyanın en zengin bölgesini oluşturmaktadır. Rezerv oranları çeşitli ekonomi-politik nedenlerle üretime yansımakla birlikte, bölge yine de bu iki enerji kaynağının en büyük üreticisidir. Ancak bu zenginliğin bölgede kalkınma, ekonomik büyüme ve vatandaşların refahlarına yansımadağı açıktır. Bu durumun birçok ekonomik, sosyal ve politik nedenleri söz konusudur. Ayrıca bölge ülkelerinin birçoğu, GSYH'nın oluşumu, bütçe gelirleri ve ihracat gelirleri için bu enerji kaynaklarına bağımlı olmaları ve ekonomilerinin farklı mal ve hizmet üretmek anlamında çeşitlendirilmemiş olmaları nedeniyle, uzun süren ve derin konjonktürel dalgalanmalarla yüz yüze kalmaktadırlar. Bu durum bölgede yeni bir ekonomik kalkınma ve örgütlenme modeline ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Tablo 10a: Petrol Rezervleri ve Payları (Tahmini)

Ülke - Bölge	Petrol Rezervleri (Milyon Varil, 2014)	Dünya Petrol Rezervleri İçerisindeki Payı (%)	OKA Petrol Rezervleri İçerisindeki Payı (%)
Dünya	1,481,526	-	-
Avrupa Birliği	6,700	0.45	-
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	869,673	58.70	-
Arap Dünyası	-	-	-
Türkiye	295	0.02	-
Suudi Arabistan	268,400	18.12	30.86
İran	157,300	10.62	18.09
Irak	140,300	9.47	16.13
Kuveyt	104,000	7.02	11.96
Birleşik Arap Emirlikleri	97,800	6.60	11.25
Libya	48,470	3.27	5.57
Katar	25,240	1.70	2.90
Cezayir	12,200	0.82	1.40
Umman	5,500	0.37	0.63
Mısır	4,400	0.30	0.51
Yemen	3,000	0.20	0.34
Suriye	2,500	0.17	0.29
Tunus	425	0.03	0.05
Bahreyn	125	0.01	0.01
İsrail	12	0.00	0.00
Ürdün	1	0.00	0.00
Fas	1	0.00	0.00
Lübnan	0	0.00	0.00
Malta	0	0.00	0.00
Batı Şeria ve Gazze	0	0.00	0.00

Tablo 10b: Petrol Üretimi ve Payları (Tahmini)

Ülke - Bölge	Günlük Petrol Üretimi Varil	Dünya Petrol Rezervleri Payları (%, 2014)	OKA Petrol Rezervleri Payları (%2014)
Dünya	84,951,200	100.00	-
Avrupa Birliği	1,411,000	1.66	-
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	26,731,009	31.47	-
Arap Dünyası	-	-	-
Türkiye	48,000	0.06	-
Suudi Arabistan	9,735,200	13.09	36.42
Irak	3,368,000	4.45	12.60
İran	3,113,000	4.14	11.65
Birleşik Arap Emirlikleri	2,820,000	3.32	10.55
Kuveyt	2,619,000	2.96	9.80
Katar	1,553,000	1.44	5.81
Cezayir	1,462,000	2.52	5.47
Umman	944,800	0.95	3.53
Mısır	541,000	0.80	2.02
Libya	310,000*	0.85*	1.16*
Yemen	131,000	0.34	0.49
Tunus	55,000	0.11	0.21
Bahreyn	50,000	0.06	0.19
Suriye	23,000	0.48	0.09
Fas	5,500	0.01	0.02
İsrail	490	0.00	0.00
Ürdün	19	0.00	0.00
Lübnan	0	0.00	0.00
Malta	0	0.00	0.00
Batı Şeria ve Gazze	0	0.00	0.00

(*) 2013

Tablo 11a: Doğalgaz Rezervleri ve Payları (Tahmini)

Ülke - Bölge	Doğalgaz Rezervleri (Milyon m ³ , 2014)	Dünya Doğalgaz Rezervleri İçindeki Payları (%)	OKA Ülkelerinin Toplam Rezervleri İçerisindeki Payları (%)
Dünya	187,300,000	-	-
Avrupa Birliği	1,811,000	0.97	-
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	88,402,335	47.20	-
Arap Dünyası	-	-	-
Türkiye	6,824	0.00	-
İran	33,800,000	18.05	38.23
Katar	25,070,000	13.38	28.36
Suudi Arabistan	8,235,000	4.40	9.32
Birleşik Arap Emirlikleri	6,089,000	3.25	6.89
Cezayir	4,505,000	2.41	5.10
Irak	3,158,000	1.69	3.57
Mısır	2,180,000	1.16	2.47
Kuveyt	1,798,000	0.96	2.03
Libya	1,549,000	0.83	1.75
Umman	849,500	0.45	0.96
Yemen	478,500	0.26	0.54
İsrail	285,000	0.15	0.32
Suriye	240,700	0.13	0.27
Bahreyn	92,030	0.05	0.10
Tunus	65,130	0.03	0.07
Ürdün	6,031	0.00	0.01
Fas	1,444	0.00	0.00
Lübnan	0	0.00	0.00
Malta	0	0.00	0.00
Batı Şeria ve Gazze	0	0.00	0.00

Tablo 11b: Doğalgaz Üretimi ve Payları (Tahmini)

Ülke - Bölge	Doğalgaz Üretimi (Milyon m ³ , 2012)	Dünya Doğalgaz Üretimindeki Payları (%)	OKA Ülkeleri İçerisindeki Payı (%)
Dünya	4,359,000	-	-
Avrupa Birliği	164,600	3.78	-
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	707,588	16.23	-
Arap Dünyası	-	-	-
Türkiye	537*	0.01*	-
İran	166,600*	3.82*	23.54*
Katar	156,400	3.59	22.10
Suudi Arabistan	103,000*	2.36*	14.56*
Cezayir	78,600	1.80	11.11
Mısır	56,630*	1.30*	8.00*
Birleşik Arap Emirlikleri	52,500	1.20	7.42
Umman	29,290	0.67	4.14
Kuveyt	15,510	0.36	2.19
Bahreyn	13,630	0.31	1.93
Libya	12,190	0.28	1.72
Yemen	7,652	0.18	1.08
Suriye	6,442**	0.15**	0.91**
İsrail	6,350	0.15	0.90
Tunus	1,863*	0.04*	0.26*
Irak	646*	0.01*	0.09*
Ürdün	225*	0.01*	0.03*
Fas	60	0.00	0.01
Lübnan	0	0.00	0.00
Malta	0*	0.00*	0.00*
Batı Şeria ve Gazze	0	0.00	0.00

(**) 2014, (*) 2013

Sonuç

OKA ölkeleri, sahip olduğu doğal kaynaklar ve insan sermayesi göz önüne alındığında hem ekonomik yapı hem de vatandaşlarının refahı bağlamında potansiyelinin oldukça gerisindedir. Bu durumun ekonomik, sosyal ve politik birçok nedeni söz konusudur. Bu nedenlerden bazıları jeopolitik istikrarsızlıklar, mezhepsel, etnik ve politik çatışmalar, modern kurumsal yapıların olmaması ve hepsinin üstünde demokratik ve etkin olmayan rejimler ve yönetimlerdir. Bölgedeki istikrarsızlıklar ve çatışmalar bugün sona erse bile, bölge ölkelerinin ekonomik ve sosyal kalkınma süreçlerini tamamlamak için yeni ve modern hükümet rejimlerine ve kalkınma modellerine ihtiyaç vardır. 2010 yılında ve sonrasında bölgede gözlemlenen demokratikleşme taleplerini bu ihtiyaçların ifadesi biçiminde algılamak gerekmektedir. Bu yeni rejimler ve kalkınma modeli, öncelikle sahip olunan insan sermayesi ve enerji kaynaklarını tam ve verimli kullanacak yöntemleri geliştirmeli, böylece üretilen gelir ve servetin ekonomilerin uluslararası nitelikte mal ve

hizmetler üretecek biçimde çeşitlendirilmesinde kullanılmasını sağlamalıdır. Yeni rejim ve hükümetler, ayrıca, bu yolla yaratılacak serveti insan sermayesinin geliştirilmesinde, istihdam olanaklarının genişletilerek işsizliğin azaltılmasında ve gelir dağılımı ve diğer sosyal ve ekonomik bozuklukların giderilmesinde kullanmalıdırlar.

KAYNAKÇA

- 1 Cameron, Rondo. (1993). A Concise Economic History of the World: From Paleolithic Times to the Present, Oxford University Press, Oxford.
 - 2 Bu çalışmada kullanılan veriler ve ülke ekonomilerinin temel tanımlayıcı özelliklerine ilişkin bilgiler Dünya Bankası Veri Tabanı, CIA World Facts Book ve BP Veri Tabanından derlenmiştir.
- * Eylül 2015 tarihli “Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomilerine Giriş” başlıklı *ORSAM Kaynak*’ın Nisan 2016 tarihinde güncellenmiş halidir.

ORSAM, Ortadoğu konusunda faaliyet gösteren tarafsız bir düşünce kuruluşudur. ORSAM Ortadoğu ile ilgili bilgi kaynaklarını çeşitlendirmeyi ve bölge uzmanlarının düşüncelerini Türk akademik ve siyasi çevrelerine doğrudan yansıtabilmeyi hedeflemektedir. Bu amaçlar doğrultusunda ORSAM, Ortadoğu ülkelerindeki devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaştırarak, yerel perspektiflerin güçlü yayın yelpazesıyla gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır. ORSAM yayın yelpazesi içinde kitap, rapor, bülten, politika notu, konferans tutanağı ve ORSAM dergileri *Ortadoğu Analiz* ve *Ortadoğu Etütleri* bulunmaktadır.

Bu metnin içeriğinin telif hakları ORSAM’a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir. ORSAM’ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ORSAM

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)

Süleyman Nazif Sokak No: 12-B Çankaya / Ankara

Tel: 0 (312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48

www.orsam.org.tr